

DEMOKRÁCIA - HATÉKONYSÁG ÉS STABILITÁS

"A szocialista demokrácia fejlesztése
pártunk történelmi programja."

(MSZMP XIII. Kongresszusa)

A társadalmi feszültségek halmozódása mindinkább a közgondolkodás homlokterébe állítja a vajdó reformprogram kérdését. Se szeri, se száma a publikációknak, melyek e reform mielőbbi kibontakoztatása mellett érvelnek. Míg egy-egy konkrét elképzelést illetően jelentős nézetkülönbségek mutatkoznak, a szükségesnek vélt változtatások tendenciájáról, ennek főbb összetevőiről, legalábbis a szakirodalomban, már jóval nagyobb összhang tapasztalható. Nagy az egyetértés a társadalmi demokratizmust, pontosabban annak elodázhatatlannak vélt, tényleges és hathatós fejlesztését illetően.

A dolgozatban arra keresünk választ, hogy mennyire megalapozottak ezek, az egyébként fölöttébb érthető várakozások; valóban nagyobbak-e a demokratizálódás esélyei most, mint mondjuk az elmúlt évtizedekben.

A demokrácia "aktualitása"

Az elmúlt 30 évben nem volt olyan pártkongresszus, ahol ne fogalmazódott volna meg a szocialista demokrácia fejlesztésének igénye.¹ Sokféleképpen lehet értelmezni e tényt, de alig kétséges, hogy társadalmi fejlődésünk egy krónikus problémája tükröződik benne. Valóban aktuálisabb lenne a demokrácia most, mint korábban? Valóban adottabbak a feltételek, a tényezők, melyek fordítanának társadalmi-politikai mechanizmusaink "logikáján", s ellehetetlenítenék a tényleges demokratizálódás előtt álló, igazán nem újkeletű akadályokat? A válasz érdekében a "hiány" kezdetéig, társadalmi-politikai rendszerünk kialakulásához kell visszanyúlnunk.

Ismeretes, hogy a II. világháború után történelmünk szerves fejlődése megszakadt, helyét "a politika elsődlegességének" gyakorlata vette át. A politikai akarat a szocialista forradalom jegyében szervezte önmagát és a társadalmat. A szocialista átalakítás a társadalmi élet minden területére kiterjedt. E komplex folyamatból mégis kiemelhető két vezermotívum: egy gazdasági és egy politikai.

A gazdasági program nem kevesebbet tartalmazott, mint az évszázados gazdasági elmaradottság felszámolását; mi több, a legfejlettebb tőkésországok "utólerését és elhagyását". A politikai a felépítmény radikális átgyúrását, homogenizálását, s a szocialista-kommunista társadalom mielőbbi felépítését. Vagyis egy feszített gazdasági fejlesztési program ötvöződött egy radikális politikaival, s mint ilyen, eleve komoly terhet rótt a lakosságra. Külö-

nőképp pedig az ötvenes évek elejének túlfeszítettsége értelmében. Az átmenetinek mondott áldozatokat végsősoron csak is egyvel: gyors, minden kétséget és tiltakozást elnémtő sikkerekkel lehetett (volna) ellensúlyozni.

A politikai vezetés e feladatát a társadalom erőforrásainak maximális koncentrálásával és azok egyetlen, központi akarat általi optimális, mondhatni, a lehető legkisebb veszteséggel történő működtetésével kívánta megoldani. E stratégia jegyében áltott konkrét tartalmat minden valamelyest fejlett társadalom két alapkötelménye, célja és eszköze, a gazdasági hatékonyság és a politikai stabilitás.

Témánk nem igényli e koncepció és a belőle fakadt gyakorlat általában vett megítélését, így méltatását és kritikáját sem. Csapdán egyetlen ide kívánczozó megjegyzésre szorítokunk, arra tudnillik, hogy ez a fajta hatékonysági és stabilitási törekvés eleve, lényegből adódóan negatív társadalmi-politikai környezetet teremtett a demokrácia, pontosabban a szocialista demokrácia számára. Következmenyei: az elvileg mindenütt jelenlévő és mindennek föléhelyezkedő központi akarat "átpolitizálta" az egész társadalmat, a magánéletet éppúgy, mint a közéletet. Szinte minden közvetlen politikai relevanciát, s ezzel hatalmi megítélést nyert. Ami eltért a központi direktíváktól - társadalomellenessé vált. A bírálát, ha az letről felfelé irányult - minden deklaráció ellenére - hatalomellenesnek minősült. Érthető, hisz a sajátos homogenizálódásban egymásba csúsztak a fejlett politikai társadalmakra olyannyira jellemző uralmi, hatalmi és kormányzási viszonyok. Ez pedig nemcsak az állampolgárok, de esetenként a politikai vezetés körében is zavart keltett.

A demokratikus centralizmus, melyet kezdetben kifejezetten a párt működési elvének vallottak - megint csak a berendezkedés lényegének engedve - kilépett e szervezet keretei közül, s valamennyi intézmény szervezési, működési elvévé vált. A demokratikus centralizmust mindinkább a szocialista demokrácia formai bázisának kezdték feltüntetni. Csakhogy a valóságban a centralizmus szembe került a demokráciával, minthogy magát a demokráciát nem lehetett, s ezért nem is tudták összeegyeztetni a hatékonyság és a stabilitás adott gyakorlatával. Így a szocialista demokrácia már a kibontakozás éveiben általában vett aktualitást nyert, s a továbbiakban ez alapvető társadalmi-politikai ellentmondással fokozódott.

A tényeket nem tudták elfedni a hivatalos értékelések ellenkező értelmű állításai. S amikor már elkerülhetetlen volt az önkritikus hangvétel, még akkor is érezhető volt a vezetőgarnitúra egy jórésznél a szocialista demokráciával szembeni ambivalencia. De azok a vezetők is, akik távoiról sem tekintették sokdrangú kérdésnek a demokráciát, s e téren is változásokat akartak, szembekerültek egy realitással. Azzal ugyanis, hogy bár a demokráciát át- meg átszövik szubjektív tényezők, annak tartalmi s formai jegyei végülis a hatékonyság és stabilitás intézményesített mechanizmusaiban, ezek pedig a stratégia elveiben gyökereznek. Vagyis, hogy a demokrácia, a szocialista is, nem pusztán politikai vezetési stílus kérdése.

1956-ot követően lényegesen módosult az MSZMP politikája a szocialista demokrácia szempontjából is. A párt kidolgozta a szocialista forradalom új stratégiáját. Ez a stratégia elvetette az "egyetlen nagy erőfeszítés" koncepcióját, s a türelmet, a fokozatosságot állította helyébe. A maga módján jól kifejezi ezt, az időközben általánosan használatossá vált "szocialista társadalom építése" terminus. E koncepcióban az "építés" több nemzedék feladata, s csakis a társadalom valamennyi osztályának, rétegének együttes tevékenységéeként lehet eredményes. Az erőfeszítések a továbbiakban is elkerülhetetlenek, de a korábbi feszítettséget enyhíteni kell. Meg kell találni, s a konkrét politika szerves részévé kell tenni a történelmi és az aktuális érdekek közötti dialektikát. A ma élő nemzedékeket is érdekelté kell tenni a szocializmus építésében.

E stratégiai megfontolások öltöttek formát a "szövetségi politikában". Eredményeként nyitottabbá vált a társadalom bel- és külpolitikailag egyaránt. Tényleges elmozdulás történt a monopolisztikus hatalomgyakorlástól a hegemónisztikus felé. Liberalizáló és demokratizáló tendenciák ötvözödtek egymással. Javult az állampolgári közérzet, s vele együtt a rendszer legitimitása. Összességében, a társadalmi-politikai környezet lényegesen kedvezőbbé vált a szocialista demokrácia fejlődése számára. Ennek ellenére, ha a korábbival nem is azonos módon és mértékben, de maradt a szocialista demokrácia általában vett aktualitása. Hozzátevé, hogy politikai demokrácián végső soron az állampolgárok stratégiai szintű választási, döntési lehetőségeit értjük. Liberalizmuson pedig a hatalom taktikai értékű eredményeit, - egyebek mellett az előbbi kiváltása érdekében. Mármost mi az oka, hogy a szocialista demokrácia fejlesztése szükségességének folytonos hangoztatása ellenére is nem ez, hanem a liberalizáló tendencia volt az elmúlt évtizedek politikájára elsősorban jellemző?

Aligha fogadható el érdemi válasznak, hogy politikai értékről lévén szó, demokráciából sosem lehet elég. Avagy, ha mindent a "szüntelenül változó, fejlődő társadalmi valóság" nyakába akarnánk varrni.

A tényleges okokat keresve sokan úgy vélik, hogy szocialista demokráciánk fejlődését alapvetően szubjektív természetű tényezők akadályozzák. Így például: a politikai irányítás kellő elhatározottságának hiánya, amely aztán sokszor látszatmegoldásokban, formalitásokban jut kifejezésre. Továbbá, a vezetői hierarchia érdekmegosztottsága; közép- és alsószintű vezetők apolitikussága, amelyen fönnakadnak, vagy éppen diszfunkcionálissá válnak a felsőszintű vezetés helyes elképzelései; politikai apparátusok bürokratikus észjárása. Vagy ellenkező előjellel: a vezetettek értetlensége és éretlensége, közömbössége - egyszóval alkalmatlansága az igazán lényeges kérdések eldöntésére.

Egy másik síkon, közeli a távolabbi múltunk antidemokratikus hagyományait szokták fel- említeni, melyek, úgymond, jórészt talajukat veszítették már, de továbbélnek az emberek látás- és gondolkodásmódjában, magatartásukban, munkastílusukban, az intézményi mechanizmusokban stb. Végül, s legáltalánosabb értelemben politikai kultúránk viszonylagos fejletlenségét, vagy éppen nemzeti karakterünket szokták negatív tényezőként szóhozni.

Tagadhatatlan, sok igazság van a felsoroltakban, szerepüket nem is szabad alábecsülni. Megítélésünk szerint azonban ezek együttvéve is csak addig képezhetnek hatékony ellenállást a szocialista demokrácia fejlődésével szemben, míg az objektív szférában ki nem érlelődnek, s kellőképpen nem koncentrálnak azok a tényezők, melyek végülis kikezdi és ellehetetlenítik őket. Gondolunk mindenekelőtt a már említett két tényezőre, a hatékonyságra és a stabilitásra. Pontosabban ezeknek, a történelmi előrelépés szempontjából elkerülhetetlenül szükséges új, fejlettebb minőségére. Mert csakis ezen új minőség szerveződésének folyamatában, s majd bázisán képződhetnek reális politikai alternatívák, - melyek nélkül aligha képzelhető el tényleges, avagy fejlett társadalmi demokratizmus.²

A gazdasági hatékonyság és politikai stabilitás új minősége

Fejtegetésünkben e kategóriákat mindeztideig definiálatlanul kezeltük. Definíciókra ezúttal sem törekszünk; tartalmi kibontásukra, kölcsönhatásuk részletezésére mégkevésbé. Értelmezésükről azonban néhány rövid megjegyzés feltétlenül idekívánkozik.

Elsőként az, hogy hatékonyságról nemcsak gazdasági, de politikai értelemben is beszélhetünk. Mint ahogy nemcsak a politikai, de egy társadalom gazdasági rendszerének stabilitása is veszélybe kerülhet. Az, hogy e dolgozatban hatékonyságot és stabilitást a jelzett összefüggésben vizsgáljuk, mégsem tekinthető önkényesnek. Magyarázata társadalmi helyzetünk egészében, méginkább, a megoldandó rövidebb, s hosszabb távú feladatok megítélésében gyökeredik. Gazdaságunk előtt ugyanis nem pusztán a minimális követelmény, a stabilitás áll, hanem - az első oldalakon említett fejlesztési programból (nevezzük ezt szocialista építésnek, vagy éppen modernizálásnak) adódóan - a fokozott hatékonyság. A gazdasági hatékonyságot tehát népgazdasági szintű kategóriaként kezeljük, amely "a felhasznált erőforrások eredményességét, végsősoron az összes munkaráfordítás és az eredmény viszonyát" fejezi ki.³ Ugyanakkor nem pusztán gazdaságossági mutató, hisz "a gazdasági hatékonyság cél és eszközrendszere szorosan kapcsolódik a tulajdonviszonyokhoz. A szocialista gazdaságban sajátos társadalmi célok érvényesülnek az erőforrások elosztásában."⁴

Gazdaságunk teljesítőképességének növelésére törekedve a hatékonyság fokozatosan új tartalmat nyer. E folyamatban azonban - miként az a fenti idézetből is kitűnik - a hatékonyság egyik eleme, a gazdaságossági tényező szembekerülhet, s került is a másikkal, azokkal a bizonyos "sajátos társadalmi célokkal". Vagyis a gazdaságpolitikával. Nyilvánvaló, hogy ez komoly erőpróba a politika számára. A politikának ugyanis nem egyszerűen eltérnie, de valamennyi eszközeivel elő kell segítenie a gazdasági hatékonyság szerveződő, s majd funkcionáló új minőségét. Ennek pedig, különösképpen hoaszú távon, csak akkor tud eleget tenni, ha maga is adekvát strukturális változásokon megy keresztül. E folyamatban a politikai stabilitásnak is szükségképpen más, magasabbrendű tartalmat kell nyernie, - amennyiben inkább fog jelenteni legitimitátságot, mint adminisztratív értelmű szilárdságot. Ez azonban

már átvezet a kategóriák értelmezésének kérdéséről születő új minőségük kérdésére. A továbbiakra erre térünk ki röviden.

a./ A gazdasági hatékonyság

Ismeretes, hogy társadalmi rendszerünk kialakulását követő években a gazdasági hatékonyság egyik legfőbb eszközét a tervezésben, a mindenre kiterjedő tervutasításos rendszerben látták. Figyelembe véve, hogy e hatékonysági koncepcióban erősen túlsúlyban voltak a gazdaságpolitikai elképzelések a gazdaságossággal szemben, továbbá, hogy gazdasági fejlődésünkre az extenzitás, a fogyasztásra pedig egyfajta elosztási rendszer volt jellemző, a tervgazdálkodásnak megvolt a maga értelme, s tagadhatatlan eredményei is. A terv abszolutizálása, a gazdaságosság elhanyagolása azonban viszonylag rövid időn belül diszfunkcionálissá vált, s ösztársadalmi szinten éreztette káros hatását.

1957 után a politikai vezetés fokozatosan feloldotta ezt a merev, abszolutizáló tervutasításos rendszert. Vele párhuzamosan, lépéseket tett a piaci mechanizmusok legalább részbeni visszaállítására érdekében. Váitozott tehát a központi akarat szerepe a gazdaságban. Nem vonult ki onnan, de változott jelenlétének módja és mértéke. Az új gazdaságpolitika sikeresen kapcsolta be a termelésbe a még kiaknázatlan anyagi erőforrásokat. Eredményeként erőteljesen fejlődött az ipar és a mezőgazdaság, s nem utolsó sorban az életszínvonal.

Az 1960-as évek elején azonban világossá vált, hogy az extenzív gazdasági fejlődés forrásai kimerülőben vannak. Ha el akarjuk kerülni a tartós megtorpanást, mielőbb létre kell hozni a hatékonyság, a gazdasági fejlődés minőségileg új, magasabbrendű eszközrendszerét. Így került napirendre az intenzifikálás fölöttébb bonyolult, és több vonatkozásban kétnyes feladata. E törekvés jegyében született a gazdaságirányítási rendszer reformjának gondolata, s került bevezetésre 1968-ban. Mind a mai napig vitáznak róla; de nem kétséges, hogy döntő fontosságú lépés volt. Nem csupán az akkori helyzet, de jelenlegi, s jövőbeli fejlődésünk szempontjából is.

A reform az egyetlen helyes irányban kereste a megoldást, s nyitott is felé utat. A folyamat azonban mielőtt kibontakozhatott volna, megakadt. A sok ok közül kettőt, a témánk szempontjából legfontosabbakat meg kell említenünk. Két tévedés, vagy inkább két vonatkozásban túlzott óvatosság. Az első: a reform túlságosan az irányítás problematikájára koncentrált. Vagy azért, mert az indokoltnál még mindig nagyobb szerepet tulajdonított annak, vagy - s ez a valószínű - nem kívánt a gazdasági struktúra egészének reformprogramjával fellépni. A másik: bár nyilvánvaló volt, hogy gazdasági életünk e változásai a társadalmi egészre kihatással lesznek, maga a reform nem szándékozott a gazdasági rendszer keretein túllépni. Ha figyelembe vesszük, hogy a társadalom alrendszerei szoros kölcsönhatásos viszonyban állnak egymással, akkor e szándék már megfogalmazódásakor fölöttébb vitatható volt. A tapasztalatok pedig egyértelműen bizonyították, hogy e folyamat nem bírhatott el ilyen korlátozásokat. S e tanulságnak már megvan a maga aktualitása. Történetesen az, hogy a ter-

melőzők intenzifikálása a társadalmi komplexitás egészében implikál analóg folyamatokat. S ezt vállalni kell, bármennyire bonyolult, konfliktusokkal terhes út is.

Könnyen belátható az is, hogy az intenzifikálás elképzelhetetlen a gazdasági, de egyben valamennyi társadalmi létszféra erőteljes demokratizálása nélkül. Az intenzifikálás ugyanis mindenekelőtt a szubjektív tényezőkre vonatkozik. Ennek során nagyságrenddel, vagy rendekkel nő a termelésbe már bevont, vagy ezidáig passzivitásra ítélt szubjektív erőforrások szerepe. Hatására nagyarányú átrendeződés indul el a termelőerők és -viszonyok egész rendszerében. E mozgás legerőteljesebb motivációja a közvetlen és tényleges anyagi érdekelttség lesz. Gazdasági és jogi feltételeket kap az egyéni és kollektív törekvés. Differenciálódik gazdasági struktúránk, úgy, hogy közben új termelői-értékesítési integrációk szerveződnek. Mondhatni, társadalmiasulnak a gazdasági döntések, hisz a tervhivattól az egyéni vállalkozóig húzódó skálán oszlanak majd meg. A döntések helytállóságáról méginkább a piac fogja kimondani a kritikát. Lesznek akik meggazdagodnak, s lesznek, akik tönkremennek. De hogy kik lesznek ezek, az végképp nem a központi akarat függvénye lesz.

Röviden szólva ezt értjük gazdasági életünk demokratizálódásán. S mindjárt hangsúlyozzuk, hogy ez nem önmagában vett cél, hanem immár döntő hatékonysági tényező. Vagyis, ha fejlődésünk valamely korábbi stádiumában hatékonyság és demokrácia szembeállítható volt is egymással, napjainkban ez már katasztrofális következményekkel járna. Igaz, hatékonyságnak és demokráciának vannak ellenható mozzanatait, aszimmetrikus vonásait (s e vonatkozásban nagy szerepe lesz a központi akaratnak), de ez nem elégséges ok, hogy egyszer s mindenkorra féltsük az előbbit az utóbbtól.

b./ Stabilitás

Utaltunk rá, hogy gazdasági életünk demokratizálásában a többi társadalmi alrendszerre is, de kiváltképp a politikaira komoly feladatok hárulnak. Érthető, hisz közvetlenül innen indul ki az egész folyamat. Itt születnek meg az első politikai, jogi és egyéb feltételek, mint ahogy itt kell nyugodniuk a legalapvetőbb társadalmi garanciáknak is. Szélesebb értelemben arra, hogy a kibontakozó új tendenciák ne lehetetlenítsék el történelmi céljainkat. Szűkebben pedig, itt kell kimunkálni azokat az eszközöket, amelyek lehetővé teszik, hogy mindenkor gyorsan és hathatósan nyesegecsük a társadalom alapvető érdekeit sértő, egyébként elkerülhetetlen vadhajtásokat. Nem a gazdasági mechanizmusok önkényes megsértésére gondolkunk, hanem arra, amit nem szabad a "piacra" bízni, amit nem lehet pusztán gazdasági eszközökkel megoldani. Napjainkban is szép számban találkozhatunk ilyenekkel.

Mindamellet nem szabad elfeledkezni arról, hogy a politikának a hatékonyság mellett megvannak a maga szűkebb, de legalább annyira lényeges szempontjai is. Így mindenekelőtt az államrend szilárdsága, a társadalmi-politikai stabilitás. Mármost kérdés, hogy eleget tehet-e egyformán és egyidejűleg mindkét követelménynek. Nem általában, hanem itt és most.

Általánosságban ugyan kijelenthetjük, hogy a politikai stabilitás megőrzéséhez a gazdasági hatékonyság fokozásával lehet leginkább hozzájárulni. A tétel azonban fordítva is igaz: amennyiben a hatékonyság csökken, a gazdasági fejlődés tartósan megreked, előbb-utóbb szükségképpen kikezdi a stabilitást. Mennyire ésszerű ilyen helyzetben napirenden tartani a demokratizálást? Sokan teszik fel e kérdést mostanában, egyesek a stabilitásért, mások a demokrácia fejlődéséért aggódva.

A kérdés azért is indokolt, mert az MSZMP első és legfontosabb feladata a rend helyreállítása, a hatalom megszilárdítása, a belpolitikai élet konszolidálása volt. Kiegyensúlyozott, megrázkódtatásoktól mentes belpolitikai életet ígért az országnak, s ezt mind ez ideig valóra is váltotta. Mindenekelőtt azzal, hogy a hatékonyság és a stabilitás tényezőit megfelelően ötvözte a szövetségi politikában. Pontosabban, e politika nálunk kialakult gyakorlatában. Erre ugyanis nem az érdekek, illetve hordozóik egyezkedése a jellemző, (mint az lenni szokott: a politika arénájában konfliktusok és kompromisszumok árán), hanem az érdekek egyeztetése. Vagyis a politikai vezetés mintegy elébemegegy a társadalmilag releváns érdektörvényeknek, s amennyire lehet, felvállalja azokat. Ezzel lényegében előjét veszi az érdekek politikai artikulációjának, az ellentétek konfliktussá terebélyesedésének. Aligha lehet túlbecsülni a hatalmi centrum szerepét e mechanizmusban. Ezért meg is fogalmazódhat a gondolat: az elmúlt évtizedek konszolidáltsága épp annak a centralizmusnak köszönhető, amelyet most készülünk feláldozni a demokrácia oltárán.

Két ellenvetés ezzel kapcsolatban:

1./ A politikai stabilitás megteremtésében és megőrzésében valóban kiemelkedő szerepe volt a centralizmusnak. De az is tény, hogy e konszolidációs politika megközelítően sem lett volna ilyen sikeres, ha nem kíséri egészséges gazdasági fejlődés, az életszínvonal emelkedése, valamint az állampolgári jogok bővülése. Ennek során olyan jogosítványok kerültek a közéletbe, melyek néhány évvel korábban még elképzelhetetlenek voltak. Gondolunk az egészségügyre, a kultúrára, a művelődésre, a szórakozásra, a turizmus területén született egész sor intézkedésre. Ezek jelentős legitimációs tényezők voltak, s növelték a rendszer stabilitását. Stabilitást azonban egyszer s mindenkorra megteremteni nem lehet, hanem azt a változó, fejlődő társadalommal együtt folytonosan újra, méginkább, újjá kell termelni. Stabilitásról szólva, gondjaink épp ez utóbbi értelemben mutatkoznak. De a demokratizmus iránti fokozódó társadalmi igény nem előidézője e gondoknak, hanem sokkal inkább indikátora.

2./ A szövetségi politika hazánkban kialakult gyakorlata minden pozitívuma ellenére is kezdettől fogva terhes volt diszfunkcionális elemekkel. Ezek az évek folyamán halmozódtak, s ma már nem csupán az újjászerveződő gazdasági hatékonyság logikájával összeegyeztethetetlenek, de egyben destabilizáló tényezővé váltak. Csupán egyet, de a legfontosabbat emeljük ki közülük. Történetesen, a már említett érdekegyeztető hatalmi politika azon diszfunkcionális hatását, melynek következtében sajátos módon depolitizálódnak azok a társadalmi jelenségek, melyek természetüknél, lényegüknél fogva nagyon is politikaiak, s nem is lehetnek

mások. Ide vezethetők vissza (csak felsorolás szerűen): mind a mai napig helyüket kereső tömegszervezetek; a társadalom adminisztratív túlszabályozottsága, illetve az ebből adódó önszabályozatlanság; látens és ezért áttekinthetetlen, kezelhetetlen politikai folyamatok; politikai mondanivalók más, nem politikai szférában való megfogalmazódása; állampolgári közömbösség, passzivitás, konformizmus; és Almási Miklós megfogalmazásával élve, növekvő kollektív felelőtlenség.⁵ Nyilvánvaló, hogy ilyen és ehhez hasonló jelenségekkel együtt élni mind lehetetlenebb. Érdemi változást csakis politikai életünk demokratizmusának egészséges fejlődése eredményezhet. Ezért megalapozatlan ma már demokrácia és stabilitás egyébként gyakorta tapasztalható szembeállítás.

Demokrácia és/vagy hatékonyság és stabilitás?

Fejtegetésünkben úgy tűnhet, hogy a bevezetőben feltett kérdésre - ti. hogy megalapozottak-e a társadalmi demokratizmus fejlesztésével kapcsolatos felfokozott várakozások - a válaszuk egyértelmű igen. Hisz ha nincs, márpedig nincs alternatívája a gazdaság intenzifikálásának, nincs a politikai élet demokratizálásának sem. E szerint a szocialista demokrácia mellett mind gyakoribb felszólamlásokat sem lenne helyes agitációként felfogni, sokkal inkább a nyilvánvaló tény tudatosításaként - mindenekelőtt a hatalmi szervek előtt. S ez természetesen jelen dolgozatra is vonatkozna.

Valójában, álláspontunk sokkal összetettebb, ellentmondásosabb - miként helyzetünk is. Gondolatmenetünkben ugyanis figyelmen kívül hagytunk két, a demokratikus fejlődés szempontjából igencsak fontos aktuálpolitikai tényezőt:

1./ A dolgozat azt a látszatot kelthette, hogy társadalmunk jelenlegi állapotára az extenzív gazdasági fejlődésről az intenzívra való szerves áttérés a jellemző. Viszonyainkra azonban (s erre történt utalás) épp nem ez a continuum átvonása, hanem a se itt, se ott jellegű tartós megtorpanás nyomja rá a bélyegét. Elsősorban ennek tudható be, hogy gazdasági hatékonyságunk messze elmarad a szükségéstől. Következmenyiként a társadalom nagyobb részénél romlottak az életkörülmények, s vele együtt a közhangulat. Úgy tűnik, a politikai vezetésnek mindenekelőtt e krízisállapotból kell kivezetnie az országot. Mármost kérdés, hogy a krízisből való kiemelkedés gazdasági-politikai eszközrendszere mennyire esik egybe a hosszabb távú intenzifikálásával. Ha a törekvés az összeegyeztetésre irányul, mennyire húzódik el a kilábalás folyamata, s képes lesz-e a lakosság tűrőképessége ezt követni?

Amennyiben a döntés - akár stabilitási megfontolásokból - ezzel ellenkező, vagyis "előbb az egyiket, s aztán a másikat" lenne, mennyire vetné vissza az intenzifikálás kibontakoztatását? Könnyen belátható, hogy ezek a demokratizálás-demokratizálódás szempontjából is releváns kérdések.

2./ Viszonyainkra az is jellemző, hogy a fenti, az ország jelenét és jövőjét nagyban befolyásoló kérdésekben végső soron szűk hatalmi szervek döntenek. S épp ezért a döntés, az elmozdulás lehet ellenkező irányú is, - vagyis a demokratizálás egyfajta "elnapolása". Addig ugyanis, amíg a gazdasági hatékonyság és politikai stabilitás új minőséget kiváltó és meghatározó objektív tényezők nem transzformálódnak politikai akarattá, szerveződnek számottevő politikai tényezővé, addig a demokratizálást (ha egyáltalán van ilyen!) inkább tekinthetjük elméleti, mint valóságos politikai alternatívának.

JEGYZETEK

- 1 MSZMP VII. Kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Kiadó, Budapest, 1960. 39., 590. old.
MSZMP VIII. Kongresszusa. Kossuth Kiadó, Budapest, 1962. 33., 112. old.
MSZMP IX. Kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Kiadó, Budapest, 1967. 37., 458-459. old.
MSZMP X. Kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Kiadó, 1971. 96. old.
MSZMP XI. Kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Kiadó, 1975. 81-82. old.
MSZMP XII. Kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Kiadó, 1980. 101. old.
MSZMP XIII. Kongresszusa. Kossuth Kiadó, Budapest, 1985. 102. old.
- 2 Politikai alternatívákról a Gombár Csaba által kifejtettek értelmében szólunk. ("Van-e, s ha van, milyen a politikai tagoltság nálunk?") Politika és társadalom. A magyar politikatudományi társaság évkönyve. 1983. 57. old.
- 3 A politikai gazdaságtan kisszótára. Kossuth Kiadó, Budapest, 1981. 173. old.
- 4 Uo.
- 5 Almási Miklós: Esszé a felelősségről. Valóság, 1976. 6. szám 34. old.